

1944-1945 során a határvadász csapatok a Magyar Királyi Honvédség szerves részeként vettek részt a határvédelemben. 1944. VIII. 23.-án a Kárpátok hágóinak lezárása céljából elrendelt határvédelem a szovjet és román csapatok átkaroló hadműveletei következtében összeomlott. Ebből fakadóan a határvadászok is folyamatosan visszavonultak.

A román és bolgár hadosztályokkal felduzzasztott szovjet csapatok 1944. IX. 23.-án lépték át délkelet felől a trianoni határt, s nem sokkal később már kezükön volt a Tiszántúl. November 30.-án tette közzé a debreceni Néplapban a Magyar Kommunista Párt programját. Szegeden megalakult a Nemzeti Függetlenségi Front, melynek tagja volt a: Szociáldemokrata Párt, a Nemzeti Parasztpárt, a Független Kisgazda- és Földmunkás Párt, a Polgári Demokrata Párt, valamint a szakszervezetek képviselői.

Kisebbségi módosításokkal valamennyien a kommunista programot fogadták el közös platformként.

1945. I. 18.-án reggel hét óra három perckor a Budára visszavonuló németek felrobbantották maguk mögött a Lánchidat, Pest ostroma véget ért. A közigazgatás összeomlott, a rendvédelem nemkülönben.

Az újjáéledő Határőrség.

A Német Birodalom oldalán vonakodó szövetségesként harcoló Magyar Királyi Honvédség a világháború vesztes haderői közé került. A szovjetek által elfoglalt területen azonban megkezdődött egy új fegyveres erő szervezése. Országhatárunk bár rövidebb lett, —mivel a trianoni békediktátum által megállapított határvonalat állították vissza a győztesek — azt továbbra is őrizni, védeni kellett. A debreceni HM-ben már 1945. II. 22.-én megszületett az a rendelet, amely intézkedett a határportyázó századok felállításáról, az őrsök megszervezéséről. Az intézkedés szerint vármegyénként 1 határportyázó századot kellett felállítani (ha a vármegye határszakasza az 50 km-t meghaladta, akkor 2 határportyázó századot). Ennek köszönhetően 1945. márciusában már az ország keleti és délkeleti határán 5 határportyázó század teljesített szolgálatot. 1946 márciusában létrehoztak a Határőrparancsnokságot, amelynek keretében 14 határvadász-zászlóaljat rendszeresítettek állományukban 27 határportyázó századdal, illetve 50 határvadász őrszel, őrsönként egységesen 31 fővel.

A határportyázó őrsök átlagosan 14-15 km-es határszakaszon, a határ mentén járőrözéssel láttak el a feladatukat. A háború következtében az anyagi-technikai felszerelésük, összeköttetési lehetőségük sokszor a minimális szintet sem érték el. Tovább nehezítette a helyzetet, hogy nem volt megfelelő szabályzat, harászolgálati utasítás kiadva. Így a parancsnoki állomány csak saját magára hagyatkozhatott. A nehézségeket tovább fokozta, hogy a határon való átjutással ez időben jelentős számú fegyveres banda, háborús bűnös, és csempész kísérelte meg a határt. A csempészek, háborús bűnösök elfogására irányult például a soproni és a csengeri razzia is, amely során több száz bűnöző került rács mögé.¹ A szomszéd országok hazánk irányába tapasztalható ellenséges, rosszindulatú érzelmei sem javították a helyzetet.

A honvédség-határőrség létszámának, szervezetének változásai a háború után.

A HM. a SZEK-től érkező — a hadsereg átszervezésére vonatkozó — első átiratot 1945. X. 22.-én kapta meg. Ebben KONDRATOV vezérőrnagy a SZEK elnökének katonai szakértője, a honvédség engedélyezett katonai létszámát 25 000 főben állapította meg, meghatározva a szervezetet is.²

Minden olyan alakulatot, alosztályt és katonai intézményt, amelyet nem tüntettek fel az átiratban, két héten belül meg kellett szüntetni.

Az ország életében — 1946-ra az újjáépítés ütemének következtében — fokozatos konszolidáció jött létre. A politikai életben bekövetkezett változások miatt a rendőrség és a honvédség tisztikarának összetételét jelentősen megváltoztatták a baloldal javára.

VÖRÖS János honvédelmi miniszter október 26.-i parancsában intézkedett a honvédség új hadrendjét illetően,³ egyben kérte, hogy a HM új állománytáblájának kivételével az összes többi honvédségi alakulat további átszervezését halasszák el a békeszerződés megkötése utáni időszakra. KONDRATOV vezérőrnagy közölte, hogy a szervezési rendelet végrehajtását november 15.-ig felfüggesztették, ami valószínűleg a választásokkal állt kapcsolatban. Az új FKGP vezette kormány honvédelmi minisztere TOMBOR Jenő altábornagy lett, aki VOROSILOV marsallal november 28.-ai találkozójukon ismertette elképzeléseit a honvédséggel kapcsolatban. A csökkentéseket TOMBOR is szükségesnek tartotta, csupán annak mértékét találta túlzottnak. Véleménye szerint 20-30 %-os lét-

számváltoztatás lett volna az, ami még nem veszélyeztette a honvédség működőképességét, majd kifejtette Magyarország jövő hadseregével kapcsolatos elgondolásait: „Olyan hadsereget képzelek el a nagy Szovjetunió szomszédságában álló Magyarországon, amely támadásra egyáltalán nem alkalmas, de az egész magyar népet testvéri közösségben foglalja magába, és amely leginkább alkalmas arra, hogy az állam közrendjének és biztonságának fenntartására szolgáljon. A demokratikus Magyarország hadrendjéül ennek leginkább megfelelő minta Svájc kitűnő milícia rendszerű néphadserege.”⁴

A két munkáspárt összekötő bizottsága 1946 elején értekezletet tartott, ahol egyezséget kötöttek a honvédség létszámának további lefaragásáról és mintegy 10 000-12 000 tiszttel elbocsátásáról. Az intézkedés tervezetét ZENTAI Vilmos, a HM politikai államtitkára készítette el, amit a január 25.-ei, újabb értekezleten ismertetett. Megállapodás született arról, hogy a SZEB által engedélyezett 25 000-es létszámkeretet sem kell kitölteni, s „arra kell venni az irányt, hogy legfeljebb 15 000 fős legyen a létszám”. Döntöttek egy közös bizottság felállításáról is (FARKAS Mihály, ZENTAI Vilmos, BÖHM Vilmos), amelynek javaslatokat kellett kidolgoznia a honvédség további leépítéséről.⁵

A hadsereg létszámának csökkentése valójában kettős célt szolgált. Egyrészt jelentős anyagi kiadásokat takarított meg az államháztartás számára, másrészt — s ez volt a fontosabb — kedvező körülményeket teremtett ahhoz, hogy a baloldal megszabaduljon azon tisztektől, akik nem értettek egyet politikai elképzeléseivel. Ehhez felhasználták az államháztartás egyensúlyának helyreállítása érdekében kiadott rendeletet, amelyben a kormány a honvédség létszámát 20 000 főben engedélyezte és elrendelte a köztisztviselői kar felülvizsgálatát.⁶

A katonapolitikai osztály párttitkárának visszaemlékezése szerint: „Mi ezt az egész akciót, — melyet elsősorban az ország nehéz helyzetére hivatkozva lehetett megindítani — a reakciónak a hadseregtől való eltávolítására kívántuk felhasználni.” E tevékenység hatékonyságát egy a SZEB-nek 1947 szeptemberében küldött beszámolóból rekonstruálhatjuk. A honvédség tiszti és tiszthelyettesi karának megtisztítása és megerősítése ügyében megtett” intézkedésekből az derült ki, hogy 1945. június - 1947 július között a hadseregből igazolási eljárás során 765 főt megfeggyezés büntetésével sújtottak, 602 főt kizártak a további előléptetésekből 366 főt megfosztottak rendfokozatától, 318 főt vezetői állásra alkalmatlannak találtak, 298 főt nyugállományba helyeztek, további 55 főt pedig áthelyezésre, illetve a visszatérnyellegesítésből való kizárásra ítélték. A „B-listázás” által 15 014 személyt bocsátottak el a honvédség kötelékéből. A nyugállományba kényszerítettek és az eltávolítottak együttes létszáma elérte a 15 312 főt, amelyből 7013 tiszttel, 8251 fő pedig tiszthelyettes volt. **(I.sz., II.sz. melléklet)**

Ha figyelembe vesszük a tisztikar 1945. júniusi létszámát (3342 fő), akkor megállapíthatjuk, hogy végrehajtották a hivatásos tisztek (beosztott és létszámfeletti) teljes elbocsátását, hiszen az 1947 eleji tiszti létszámot (2200 fő) nyilvánvalóan az időközben előléptetett kommunista tisztek, tiszthelyettesek, tartalékos tisztek, valamint kollaboráló, a kommunista eszmék kiszolgálását vállaló régi tisztek alkották.⁷

A Politikai Bizottság 1953. VII. 22.-ei határozatában rendelkezett a honvédség létszámának 6708 tiszttel, 8883 tiszthelyetessel, 6691 tiszti iskolai hallgatóval, 19 970 honvéddel, valamint 2206 polgári alkalmazottal (összesen 54 466 fő) való csökkentéséről. Ez a rendszeresített állomány 25 %-át jelentette. A honvédség rendszeresített létszáma 152 000 főre redukálódott. A létszámcsökkentésekkel és az új hadrend kialakításával egyidejűleg megkezdődtek az előkészületek a honvédelmi törvény kidolgozására, valamint a Honvédelmi Tanács szervezetének, ügyrendjének törvényes szabályozására is. Az új honvédelmi törvény tematikáját NÓGRÁDI vezérezredes, a honvédelmi miniszter első helyettese 1955. XII. 19.-én terjesztette a Honvédelmi Tanács ülése elé (ezzel tervezték felváltani a még hatályban lévő 1939/II. törvényt). A tervezet IV. része a Magyar Népköztársaság fegyveres erőinek tagozódását és feladatát szabályozta:

„... a fegyveres erőket a néphadsereg, a Belügyminisztérium határőr, belső karhatalmi és légoltalmi alakulati alkották. A fegyveres erők feladata az ország védelme a külső és belső ellenség ellen, határainak őrzete, a nemzetközi szerződésekből folyó katonai feladatok teljesítése és az állam belső rendjének fenntartásában való együttműködés. A fegyveres erő szervezetét és létszámát a Minisztertanács állapítja meg, a honvédelmi és a belügyminiszter javaslata alapján.”⁸

A honvédség (határőrség) párthadsereggé válása (1946-1950).

1946 tavaszán a Határőrségnek a honvédség hadrendjéből való kivonásával és kommunista vezetés alá helyezésével megtörtént egy ütőképes katonai erő létrehozása, amelyet szükség esetén akár budapesti „ellenséges, reakciós zendülés”, sőt akár egy katonai ellenállás letörésére is bevetettek

KORNIS Pál emlékiratában őszintén feltárta a célokat: „... az látszott a legjobb megoldásnak, hogy a legszükségesebb erőket hátrahagyva (mármint a honvédségben) a megbízható parancsnokokból és katonákból új erőt hozunk létre, amely alkalmas eredeti hivatásának ellátására, a határok megbízható őrzésére, s emellett szükség esetén arra is, hogy belső rendfenntartó feladatokat oldjon meg.”⁹

Az új szervezet a határőr csapatokat a korábbi kettőről három szintre tagolta. Így ebben az időben kb. 250 határvasdász őrs, 50 határvasdász század, és 14 határvasdász zászlóalj látta el egylépcsős hadrendben (tartalék alegységek nélkül) a határszolgálatot.¹⁰

Az 1947. II. 10.-én aláírt békeszerződésben a honvédség maximális létszámát 70 000 főben határozták meg, amelyből 65 000 fő a szárazföldi csapatokhoz, a határőrséghez, a légvédelmi egységekhez, valamint a dunai flottillához, 5000 fő pedig a légierőhöz tartozhatott.¹¹

A magyar békeszerződés aláírásával megteremtődött a honvédség fejlesztéséhez szükséges jogalap és elkezdődhetett a demokratikus hadsereg kiépítése. A hadsereg ekkor 13 477 főből állt, amelyből a katonai létszám 11 477 fő, a polgári alkalmazottak száma pedig 2000 főt számlált. Hadrendjébe tartozott az 1. és 6. gyaloghadosztály, a Határőrség, a Műszaki Vezetési Törzs, a négy kerületi parancsnokság, valamint a HM közvetlen intézmények. Honvédelmi Minisztérium a békeszerződésben engedélyezett 70 000 tős honvédséget hosszú lejáratú, átgondolt fejlesztési terv alapján kívánta megvalósítani.¹²

A negyvenes évek második felében a kiéleződött politikai csatározások közepette, amikor a pártok figyelme elsősorban az államforma kérdésre és a földreform körüli problémákra irányult, az új honvédelmi miniszter, TOMBOR Jenő sikerrel oldotta meg a hadseregvezetés miniszteri felelősségének ügyét. Az 1946. I. 10.-ei minisztertanácsi előterjesztésben „honvédségi szemlélő” (felügyelő) beosztás létesítését, és ezzel egyidejűleg a „vezérkar főnöke” tisztség felfüggesztését kérte. A honvédség felügyelőjének feladata volt a honvédség kiképzésének, nevelésének, fegyelmének a biztosítása, továbbá a hadsereg szervezésének ellenőrzése. Az újonnan létrehozott tisztség alapján véve a főparancsnoki funkcióval egyezett meg, azzal a lényeges különbséggel, hogy nem önálló, csak a köztársasági elnök hatáskörébe tartozó pozíció, hanem a honvédelmi miniszternek szorosan alárendelt katonai beosztás lett. A hadsereg irányításában és vezetésében így döntő tényezővé vált a honvédelmi miniszter, aki a törvényhozással szembeni felelősséget is képviselte. Ezt követően a hadseregvezetésben kialakult az a kettős irányítási rendszer, amelyben a köztársasági elnök a végrehajtó hatalmat a nemzetgyűlésnek felelős honvédelmi miniszteren keresztül gyakorolta.

A miniszter döntési és intézkedési jogait természetesen nagymértékben befolyásolta Magyarország akkori helyzete. Magyarországnak — mivel nem volt független állam — minden politikai, gazdasági és egyéb döntés meghozatalakor a SZEB engedélyét és jóváhagyását kellett kérnie. A SZEB befolyása — a fegyverszüneti szerződés 1. § d, alpontja értelmében a honvédelmi tárca keretén belül is érvényesült, minek következtében a honvédelmi miniszter jogai meglehetősen korlátozottak voltak.¹³

Ugyancsak csökkentette a miniszter irányítási lehetőségén az MKP azon törekvése, amely a párt befolyásának érvényesítésére és a főbb döntéshozói pozíciók megszerzésére irányult. 1946 tavaszától a kommunista párt a titkos Katonai Bizottság létrehozásával olyan illegitim szervezetet hozat létre, amely adott esetben, a SZEB Illetékes vezetőinek bevonásával akadályozni tudta a honvédelmi miniszter döntéseinek, intézkedéseinek érvényesülését. A Katonai Bizottság, FARKAS Mihály elnökletével — fontos katonai beosztásokat betöltő — tagokból állt: PÁLLFY György vezérőrnagy a HM katonapolitikai osztályvezetője és a Határőrség parancsnoka, ILLY Gusztáv vezérkari ezredes a HM személyügyi osztályvezetője, FÖLDY Lajos vezérkari ezredes a Katonapolitikai Osztály elhárító alosztályvezetője, JÁNOSSY Ferenc alezredes nevelési osztályvezető, RÉVAY Kálmán ezredes, SOMOGYI Imre honvédelmi bizottsági ezredes.

A bizottság legfontosabb feladatául a kommunista párt - a honvédség vezetésére gyakorolt — befolyásának érvényesülését jelölték meg. Katonai kérdésekben a testületnek javaslattevési és tájékoztatási kötelezettségei voltak a pártvezetés felé. A bizottságra hárult a „demokratikus erők” harcának összefogása a honvédség keretében megbúvó „reakció” ellen, valamint a pártépítésben való aktív részvétel, szoros együttműködésben a párt Karhatalmi Osztályával. A hadsereg-fejlesztési elképzelések kidolgozásával egyidejűleg sor került a párt honvédséget irányító szervének — a Katonai Bizottságnak — az átszervezésére is. ILLY Gusztáv vezérőrnagy, a HM kiképzési csoportfőnöke a bizottság 1948. III. 1-ei értekezletén terjesztette elő az átszervezésre vonatkozó elképzeléseket.¹⁴

1948. április elején sor került a Honvédelmi Minisztérium átszervezésére. A Katonai Bizottság új hatáskörét és feladatait a következő módon kívánta szabályozni: a Katonai Bizottság — a hon-

védsegen belül — a párt hadügyi kérdésekben való tájékoztatása és határozatainak végrehajtása. Tagjait a partvezetőség jelölése alapján a honvédségi pártkonferencia választja meg. A bizottság tagjaiból négy tagú Végrehajtó Bizottságot választ, amely a Katonai Bizottság két ülése közötti időszakban a fontosabb kérdésekben jogosult a döntéshozatalra. A döntésről a Katonai Bizottság következő ülésén köteles beszámolni. ILLY a Végrehajtó Bizottság tagjainak javasolta PÁLFFY György altábornagyot, a honvédség felügyelőjét, SÓLYOM László altábornagyot, katonai csoportfőnököt, SZALVAI Mihály vezérőrnagyot, a Határőrség főparancsnokát, valamint saját személyét.

A párt felső vezetése, személy szerint FARKAS Mihály azonban nem mindenben osztotta az ILLY vezérőrnagy által ismertetett elképzelést. 1948. IV. 5.-én SÓLYOM altábornagy előterjesztett egy dokumentumot, amely a Katonai Bizottság munkájának új alapokra történő helyezéséről szólt. A Katonai Bizottság tagjait — az új elgondolás szerint — már nem a honvédségi pártkonferencia választotta volna, hanem a Politikai Bizottság. A Katonai Bizottság összetételére SÓLYOM a következő személyi javaslatot tette: FARKAS Mihály a párt főtítkárhelyettese (elnök), PÁLFFY György altábornagy (titkár), SÓLYOM László altábornagy, ILLY Gusztáv vezérőrnagy, kiképzési csoportfőnök, SOMOGYI Imre vezérőrnagy a HM II. gazdaszat-közgazdasági alcsoportfőnök, SZALVAI Mihály vezérőrnagy a Határőrség főparancsnoka, FÖLDY Lajos vezérkari ezredes katonapolitikai csoportfőnök, JÁNOSSY Ferenc alezredes nevelő osztályvezető, RÉVAY Kálmán ezredes a Kossuth Akadémia parancsnoka, dr. ELEK Tibor alezredes a párt katonai osztályának vezetője.¹⁵

FARKAS Mihály 1948. IX. 9.-ei honvédelmi miniszteri kinevezésével döntő változás következett be a hadsereg irányításában. Felgyorsult a honvédség párthadsereggé való alakítása és kialakult az ennek megfelelő irányítási rendszer. FARKAS a kinevezését követő napon beszédet mondott a Katonai Bizottság tagjai előtt. Kifejtette, hogy véleménye (és a partvezetés) szerint „... eddig a Honvédelmi Minisztériumnak nem volt gazdája, a Katonai Bizottság tulajdonképpen a minisztert helyettesítette. Ennek a gazdátlan állapotnak káros következményei vannak. A vezető katonai elvtársak külön-külön akartak gazdák lenni, és így ellentétek keletkeztek közöttük. Tisztában kell lenni azzal, hogy mindenkiből a munkásosztály, illetve annak élcsapata, a Párt csinált vezetőt, és mindenki csak addig marad vezető, ameddig a munkásosztály érdekében dolgozik, ameddig a Párt utasításait teljesíti. Az elvtársaknak szerényen és az eddiginél sokkal pártszerűbben kell dolgozniuk, ha megbecsülést akarnak szerezni maguknak. A Katonai Bizottságon belül megbonthatatlan, pártszerű egységnek kell lenni. Aki ez ellen vét, az a Párt és a Munkásosztály ellen vét.”

Ezután bejelentette, hogy az MDP Titkárság határozata értelmében, a Belügyi és Katonai Bizottság egyesülésével megalakult az MDP Államvédelmi Bizottsága, RÁKOSI Mátyás elnökletével. A bizottság tagjai: GERŐ Ernő, FARKAS Mihály, KÁDÁR János, RAJK László, MAROSÁN György, PÁLFFY György, SZAKASITS Árpád, RÉVAI József, PÉTER Gábor.¹⁶

A bizottság széles jogkörrel rendelkezett, nyomozást indíthatott, őrizetbe vételeket fogantathatott. A Belügyi Bizottság 1948. VII. 12.-én zajló ülésén maga RAJK javasolta a politikai rendőrség másodfokú hatósággá való átalakítását, amelyet majd utódja, KÁDÁR János hajtott végre, aki augusztus 5.-én átvette tőle a belügyminiszteri posztot, tüstént visszaállítva a rendőrségi pártszervezeteket. S alig egy hónap múltán rendelet született, a rendőrségtől hatáskörileg s anyagilag független, az útlevelesztályt, a KEOKH-ot, valamint a folyam-, s a határrendészetet — nem azonos a határőrséggel — is magába foglaló, a Belügyminisztérium Államvédelmi Hatósága néven, közvetlen a BM-nek alárendelt szervezet megalakulásáról. A rendelet voltaképpen KÁDÁR János az Államvédelmi Osztály közép fokú átszervezése tárgyában készített javaslatát hagyta helyben.¹⁷ **(III.sz. melléklet)**

Az Államvédelmi Hatóság (ÁVH).

Hat, betűvel jelölt ügyosztályon összesen húsz alosztály, két csoport, egy kirendeltség és főorvosi hivatal alkotta a BM Államvédelmi Hatóságának szervezetét.¹⁸ **(IV.sz. melléklet)**

Az 1950. I. 1.-én hatályba lépő rendelet alapján a BM Államvédelmi Hatóságból és a Honvéd Határőrségből önálló szervezetként jött létre az Államvédelmi Hatóság. A szervezet a minisztertanács alá tartozott, amely felügyeleti jogát részben a belügyminiszteren, részben pedig a honvédelmi miniszteren keresztül gyakorolta. Az ÁVH a HM-től átvette a katonai elhárítás feladatát, s vezetője PÉTER Gábor altbgy. e téren a honvédelmi miniszternek is köteles volt jelenteni és annak utasításait végrehajtani. A hatóság a miniszteri felügyelet dacára továbbra is a pártvezetés irányítása alatt állt. Erről KÁDÁR János az átszervezés irányítója úgy gondoskodott, hogy háromtagú bizottságot hozott létre a pártközpont és az ÁVH központi szervezete közötti kapcsolat tartására. Az így átalakított,

szerfelett bonyolult felépítésű, gigantikus méretű terrorszervezet az MDP egyeduralmának legfőbb támasza és biztosítója volt.

A déli határszakaszon bekövetkező kisebb fegyveres provokációk visszaverése az 1950. I. 1.-étől az ÁVH alárendeltségébe tartozó Határőrség feladata lett.¹⁹

Az ÁVH alárendeltségébe kerültek: a KEOKH (Külföldiek Ellenőrző Központi Hatóság), a BM határőrség, a katonai elhárítás, a karhatalom.

1950. IX. 5.-én FARKAS Mihály így számol be levelében a Csehszlovákiában üdülő RÁKOSI NAK: „Elutazásod után a határőrség és a belső karhatalom szervezési kérdéseivel kapcsolatban megbeszélést hívtak össze. Ezen részt vett PÉTER, KAJLI, JEVDOKIMENKO, és FARKAS Vladimir elvtársak. Itt kiderült, hogy a határőrség parancsnokságán komoly politikai bajok vannak és ennek következtében szakmai vonalon is komoly hibák történnek. Mialatt PÉTER elvtárs szabadságon volt és SZÜCS elvtárs vezette az ÁVH-t, magához édesgette KAJLIT és ettől az időtől kezdve a határőrség parancsnokságán olyan nézetek kezdenek kialakulni, hogy a határőrség önálló fegyveres alakulat és nincs szükség arra, hogy a HM-mel együttműködjön, ami eddig az ÁVH-hoz való viszonyt illeti, azt úgy fogalmazták meg, hogy »a határőrség támogatja az ÁVH-t.« Tehát nem az ÁVH parancsnoksága alatt dolgozik, hanem mint egyenlő fél, megadja majd a szükséges támogatást az ÁVH-nak. Szóval amint látod, a határőrség parancsnokságánál az ÁVH-val szemben ilyen elszakadási tünetek mutatkoznak meg. Úgy látszik azonban, hogy az, ami a határőrségen van, a SZÜCS-csoport romboló tevékenységének csak egy része. Minden jel arra mutat, hogy az ÁVH-án SZÜCS körül egy csoport van kialakulóban, amely keresztezi az ÁVH hivatalos vonalának végrehajtását.”

A szovjet tanácsadók javaslatára eltávolították a tiszti állomány 50 %-át és valamennyi vezető beosztású tisztet. Az 1951-re átalakított Határőrségnél az alábbi jelentősebb változások következtek be:

- közös parancsnokságot hoztak létre a Belső Karhatalmi Parancsnoksággal;
- tovább növeltek az erőösszpontosítást a déli és a nyugati viszonylatokban;
- jelentős létszámnövelést hajtottak végre;
- erős, aktív határőr felderítő szolgálatot szerveztek;
- önálló kerület és zászlóaljparancsnokságokat hoztak létre;
- minden szinten kiépítettek a politikai apparátust;
- zászlóalj és kerület szinten tartalék egységeket és műszaki zárrendszer telepítésére, kiszolgálására szakalegységeket hoztak létre a déli és a nyugati viszonylatban;
- mind az őrsöket, mind a FEP-eket erőösszpontosításnak megfelelően kategorizálták.²⁰

Az ÁVH alárendeltségébe került határforgalom-ellenőrzés megvalósítása során a katonai jelleg dominált.²¹ Ebben az időben a járőrparancsnok dobtáras (PPS) géppisztollyal, míg a járőrtárs karabéllyal látta el a szolgálatot, ami jelentős előrelépés volt az elmúlt évek vegyes fegyverzetéhez képest.²² Az ÁVH szovjet mintára való beolvasztását a Belügyminisztériumba 1953 júliusában kezdeményezte GERŐ Ernő PIROS Lászlóhoz írott feljegyzésében, jellemző módon a következőképp: „Az Államvédelmi Hatóságot, mint ilyet, meg kell szüntetni. Erről persze nyilvánosan semmit nem kell mondani.” Nem is mondtak. De megszűnéséről nem volt szó, hiába hangoztatta GERŐ ez év novemberében: „Félreértések elkerülése végett közlöm, hogy az ÁVH a Minisztertanács határozata alapján már mintegy négy hónapja megszűnt Nemcsak a név szűnt meg, de a szervezet is. Persze államvédelmi feladatok és államvédelmi munka van, ezt azonban a különféle belügyi szervek végzik.” Ezek szerint a belügyminiszterhez tartozott a Vizsgálati Főosztály — amelynek szerepe volt a törvénytöréseknek nevezett gaztettek felderítésében-, valamint az Ellenőrzési Főosztály, első helyetteséhez pedig a Kormányőrség. Az államvédelminek nevezett osztályokat egy-egy miniszterhelyettes felügyelte Az átszervezést az ekkor újra aktivizált Belügyminisztérium Kollégiuma hajtotta végre, amelynek tíz tagja közül nyolc ÁVH-s (GERŐ Emő, PIROS László vezérőrnagy, 1. helyettes, DÉKÁN István ezredes, belügyminiszter helyettese, GYÖRE József a belügyminisztérium helyettese, ÁCS Ferenc ezredes, BM Személyzeti Főosztályvezető, VALENCSAK János ezredes. a Határőrség és Belső Karhatalom parancsnoka, BERECS Béla vezérőrnagy. az Anyagi és Technikai Főosztály vezetője, GAZDIK Gyula alezredes, a Hírszerző osztály vezetője, BALÁZSI Béla őrnagy, Vizsgálati Főosztály vezetője és PÓCZE Tibor vezérőrnagy, országos rendőrkapitány. A kollégium titkára RAJKI Sándor őrnagy), akárcsak az új osztályvezetők többsége.

Ezzel az átszervezéssel a törvényesség erősítését kívánták elérni. A Határőrség ugyan továbbra is a belső karhatalommal közös parancsnokság alatt maradt, ez azonban csak formális közösség volt (kék AVO, zöld AVO).²³

Az őrsők szolgálatukat többvonalas járőrözéssel látták el. A zászlóaljkat 5-15 km. mélységben, 1/3 részben a határsértők valószínű mozgási irányában alkalmazták, míg 2/3 része állandó készenlétben volt. Ez időben lezajlott razziák (soproni, és csengeri) alkalmával nagy erővel lezárták a határt, átkutatták a határterületet.²⁴

A védelmi költségvetés 1954. évi drasztikus csökkentése a fegyveres erők leépítését eredményezte. A Határőrségnél 3000 fővel kevesebb katona szolgált.²⁵

1955-ben az osztrák államszerződés aláírását követően kivonultak Ausztriából a szovjet csapatok. Ezt a Határőrségnél erőátcsoportosítás követte a nyugati viszonylatba.²⁶

A vasfüggöny megszületésének körülményei.

A vasfüggöny kifejezés CHURCHILL-től származik. 1945-ben, a német kapitulációt követően, a TRUMAN-nal folytatott levélváltás kapcsán használta először. Levelében óva intett attól, hogy az amerikai haderőt azonnal visszavonják Európából. A Lübeck-Trieszt-Korfu vonalat jelölte meg Európa osztóvonalaként, azt állítva, hogy attól keletre olyan társadalmi alakulások következhetnek be, amelyekre többé nem lehetnek majd befolyással. CHURCHILL-nek ez a jóslata hosszú időre beigazolódt, és csak az 1990-es éveket követően dőlt meg.

A vasfüggöny megszületése az 1945-1948-as évekre tehető. SZTÁLIN nagyhatalmi törekvése nyomán ez idő alatt jött létre az úgynevezett szocialista tábor, Csehszlovákia, Magyarország, Románia, Lengyelország, a Német Demokratikus Köztársaság, Bulgária és Jugoszlávia integrálódásával, kommunista kormányzatok mellett.

A vasfüggöny ez időtől kezdve évtizedeken át töltötte be azt a szerepet, amit SZTÁLIN elvárta: szántak neki: a tábor országainak hermetikus elzárását Európától szárazföldön, levegőben, vízen és az éterben.

A fizikai korlátozás egyik fajtája volt a nyugati és a déli határunk mentén létrehozott műszaki zár- és erődrendszer, a fokozott határvédelem kiépítése és fenntartása.

Az első legfontosabb teendő a határőrizet, a határvédelem megteremtése volt, Ennek érdekében felállították kezdetben a határvadász-, később a határőr szervezeteket, amelyeket 1947-től alárendeltségben, a Határőr Parancsnokság irányított.²⁷ 1948 őszétől a Szovjetunió katonai erejének növekedése céljából és a nagyhatalmi szembenállás növekedése miatt a kelet-európai államok hadseregfejlesztésének meggyorsítását kezdte követelni. A magyar hadseregfejlesztés 1948 elején elfogadott elveinek megváltoztatására vonatkozó szovjet igényeket NÉMETH Dezső vk. ezredes, moszkvai katonai attasé 1948 október-novemberi távirataiban jelezte először. A szovjet katonai vezetés tagjai a magyar katonai attaséval történő megbeszéléseiken aggodalmaikat fejezték ki a katonai titkok esetleges kiszivárgását illetően. A szovjetek véleménye szerint Magyarország a hadseregfejlesztés megindításával, a szovjet tanácsadók jelenlétével, a haditechnikai eszközök, fegyverek szállításával, a szabályzatok birtoklásával a szovjet hadsereg féltve őrzött titkainak birtokába került, s a Szovjetunió — jelentette NÉMETH ezredes — „nem nézi közömbösen, hogy ezeknek a kiszolgáltatása a magyar hadseregnek nem jár-e nagy veszéllyel a titkok megőrzése tekintetében.” Javasolták a védőintézkedések mindenre kiterjedő megszervezését. Magyarország határainak hermetikus lezárását az elhárítás és a határőrség révén. Legfontosabb javaslatuk ez ügyben az úgynevezett védőövezetek kialakítása volt, amin azt értették, hogy a „... határ egy bizonyos sávjában, a legfontosabb helyeken csak tervszerűen kiképzett és szervezett, minden tekintetben »nemzethű« személyek lehetnek (szállodaigazgatók és a szálloda alkalmazottak, vasúti állomások, kórházak beosztottai, hordárok bérkocsisok, vendéglősök, pincérek, erdő- és mezőőrök), amelynek hálózata a határ megközelítését és azon való átjutását a nem kívánatos elemek részére igen megnehezíti.²⁸ A határvadász-zászlóaljakat kerületparancsnoksággá szervezték át, alárendeltségükben 3-4 zászlóaljjal. Az őrsők számát mind nyugaton, mind délen megnövelték. Ezt követte a nyugati és déli határszakasz átfogó lezárása. Ennek során létrehozták a határsávot, amelyből a „megbízhatatlan elemeket” kitelepítettek. A Minisztertanács 1948 májusában a nyugati határ mentén garázdálkodó fegyveres bandák és csempeszek ellen, délen a Jugoszláviával megromlott viszony miatt, a HM és a BM előterjesztésére a nyugati és a déli határszakasz megerősítését rendelte el. Még ez évben megkezdődött a műszaki zár, a drótakadályok és aknamezők létrehozása.²⁹

Műszaki zár- és erődrendszer létrehozása.

A határvédelemre vonatkozó műszaki tervek a katonai albizottságtól kapott utasítások alapján már 1948 novemberére elkészültek, aminek alapján 194,5 km hosszú egysoros és 227,5 km kiterjedésű kétsoros drótakadályt építettek 1949 elejétől az említett határrészekben. A Honvéd Műszaki Csapa-

tok parancsnoka GÖRGÉNYI Dániel vezérőrnagy 1949 augusztusában terjesztette fel jóváhagyásra azt a tervezetet, amely a déli és a nyugati határ fokozott műszaki biztosítását tartalmazta. A terv első ütemében a déli országhatár mentén meglévő egysoros drótkerítést kellett kettős drótkerítéssé kiépíteni, majd a drótakadályon belül, ahol 5 métere egy 10-15 méter széles határsáv felszántásával és beboronálásával az átjárást ellenőrizni. A második ütem foglalta magába a határ gyalogsági taposóaknákkal való elaknásítását, míg a befejező ütem a déli határ mentén a védelmi rendszer kiépítését irányozta elő. Az első építési ütem munkálatai 1950. I. 1. – 1950. VIII. 15. közötti időszakban megvalósítás nélkül folytak, amelyben a bajai műszaki zászlóalj három műszaki százada vett részt 320 fővel. Először a magasfigyelőket készítették el és a határőrség tervei szerint állítottak fel.

Az osztrák határszakaszon 356, a jugoszláv határszakaszon 630 km hosszan egyenes kétsoros drótakadályt építettek.

A költségvetési előirányzat a következőképpen alakult: a meglévő egy soros drótkerítés kiegészítése kétsoros kerítéssé 4-5 millió; a kétsoros drótkerítés kiépítése 124 km hosszan 5,2 millió, a 15 méter széles sáv felszántása (5119 kat. hold összterületben) 358 ezer Ft volt, amely összesen 10 114 757 Ft-ot tett ki.

A határ akadályjellegének fokozására 1949-től a nyugati, 1950 nyaratól a déli szakaszon aknamezőket telepítettek.³⁰

A második ütemben végrehajtandó feladatokat a HM 1950. július 19.-én adta ki. Az intézkedés egy kiképzőtábor előkészítését, valamint a telepítésre kijelölt műszaki alegységek felkészítését írta elő. Július 22.-vel a honvédség összes műszaki alegységét (kivéve a 94. hídász, a 61. és a 92. műszaki zászlóaljakat) a Műszaki Parancsnokság alárendeltségébe utaltak. Ezek a 82. mosonmagyaróvári, az 53. győri, a 72. komáromi, a 67. esztergomi, az 55. Budapesten (Csillaghegy), és az 59. bajai zászlóaljak voltak. A műszaki alakulatok 1950. VII. 24-28. között ötnapos kiképzést kaptak a 49.:M. taposóaknák kerítésközben való telepítéséből. A felkészítés harmadik napjától személyenként 8 db éles akna telepítését írtak elő gyakorlásképpen. A telepítés végrehajtására egy hónapot kaptak, ennek kezdete 1950. augusztus elsejében, befejezése pedig 1950. augusztus 31.-eben lett meghatározva. Az 1950. augusztus 1-5 -ig terjedő időszak a csapatok munkatáborokba történő kivonulásával, elszállásolásával, valamint a munkaterületek elosztásával telt el. A határ teljes hosszát nyolcméteres szakaszokra bontva 323 km igen aktív, 166 km aktív, és 115 km kevésbé aktív, összesen 604 km akadály- (aknamező) típusokra osztottak fel. Az igen aktív részekre nyolcméterenként 12 db, az aktív részeken 4 db aknát számítva, összesen 567 500 db akna telepítését tervezték végrehajtani.

1950 végére a két határszakaszon kiépítettek 1000 km drótakadályt, melyből 871 km-t aknásítottak is, és megépítették 291 magasfigyelőt. E rendkívül nehéz és veszélyes műszaki munkát a határőrök fegyveresen biztosították. Erre azért volt szükség, mert a határ túlsó oldaláról gyakori volt a provokáció, a határsértés különösen a déli szakaszon. Előfordult, hogy elvontattak a drótakadályokat, több helyen felszedték a telepített aknákat, és átlövöldöztek. Tekintettel ezekre, a HM elrendelte a felszedett és hatástalanított aknák pótlásán felül a műszaki záruk hatásfokának növelését. Ennek érdekében az aknamezőkben sűrűbben telepítették az aknákat, azok egy részét felszedés ellen biztosítottak és érintő repeszaknákat is alkalmaztak. Ezek nemcsak a határsértőkre, hanem a telepítést végzőkre is veszélyt jelentettek. A személyi állomány körében több haláleset és súlyos sérülés történt. A műszaki zászlóaljak a tényleges dolgozó létszámnak és a különböző aktivitású fokozatnak megfelelő határszakaszokat kaptak, amelyek keletről nyugati irányba haladva az alábbiak voltak: Kübekháza D-Tompa DK 77,0 km 73 466 db akna, Tompa DK-Csikéria 13,4 km 20 036 db akna, Csikéria-Ilocska NY 133,5 km 141 590 db akna, Ilocska NY-Barcs NY 136,1 km 98 950 db akna, Barcs NY-Zákány D 92,2 km 80 250 db akna, Zákány D-Rédics NY 79,5 km 67 250 db akna, Rédics NY-Felsőszölnök NY 72,3 km 80 250 db akna.

Az anyagokat Budafok-Harosról szállítottak ki — századszintig — az alakulatokhoz. A szállításokat csak világos időben engedélyezték, a robbanótöltények és a robbanógyutacsok hidait egymástól szalma (széna) térelválasztó fallal különítették el. Egy-egy század robbanóanyag-raktárán ötnapi munkához szükséges anyag tárolását engedélyezték, vagyis 10 000 db robbanótöltényt és 10 000 db robbanógyutacsot. A századok a szakaszok robbanóanyag szükségleteit a felhasználást megelőző napon, a szakaszok pedig a rajok szükségleteit a munkanap reggelen kaptak meg. A századparancsnokságok a munka előrehaladásának megfelelően úgy változtatták települési helyüket, hogy a szakaszok minél közelebb kerülhessenek, a szakaszok pedig magán a munkaterületen helyezkedtek el. A 604 km kiépítésének költségvetése a következő volt: híradóhálózat kiépítése 967 785 Ft., a kettős drótkerítés aknásítása 12 084 103 Ft., szállítási költségek 425 660 Ft., munkapótdíjak

541 136 Ft., összesen 14 018 684 Ft.

A határsávban való mozgást csak a parancsnokok személyére kiállított nyílt parancsokkal engedélyezték. A sötétség beálltával az államhatárt megközelíteni, vagy ott tartózkodni tilos volt. Minden esetben az illetékes határőr őrs határvédő kíséretét kellett igénybe venni. A jugoszláv területre való belépést szigorúan megtiltották. A munkahelyekre zárt rendben szakasz- vagy rajkötelekben fegyverrel, a parancsnokok vezetése alatt lehetett csak kivonulni. A fegyvereket a munkaterületen úgy helyezték el, hogy szükség esetén azokat bárki azonnal használni tudja. A telepítőszakasz sávjában a figyelmet és a biztosítást a határvédő járőrök látták el. Fontos rendszabályként kezelték az éberség és a titoktartás betartását és különösen a nőekkel való kapcsolattartás veszélyeire hívtak fel a figyelmet.³¹ A déli védelmi rendszer kiépítésére — amely a nyugati országhatárhoz csatlakozóan a jugoszláv határ mentén mintegy 600 km hosszúságban, 100-160 km mélységben állandó tábori típusú védelmi építményeket foglalt magába — vonatkozó javaslatát BATA István altábornagy 1950. XI. 8.-án terjesztette elő a honvédelmi miniszternek. Ebben az altábornagy kifejtette, hogy a „... határerődítés kérdése szoros összefüggésben van a kidolgozás alatt levő hadművelleti tervvel.” A feszült nemzetközi helyzetre valló hivatkozással kérte a kérdésben való mielőbbi döntés meghozatalát, azzal az indoklással, hogy „a honvédség egy A-típusú lövészhadtestjének, a fő, várható támadási irányokban olyan megerősített állásokat építsünk ki, melyek felhasználásával folyó védelmi harc biztosítaná a haderő többi részének időben való feltöltését, mozgósítását és felvonulását.” Az előterjesztés a fő támadási irányokban — a Duna-Tisza köze, a baranyai háromszög és a nagykanizsai sávhatárban — három védőöv és egy hadművelleti akadálycsomópont kiépítését határozta meg, amely 46 zászlóalj védőkörletet, 157 század-, és 222 szakasztámpontot, valamint 146 rajállást foglalt magába. Ezenfelül hadtest-, és hadosztály- parancsnoki figyelőhelyek, harcálláspontok, hírközpontok létrehozása is előírták. A fentebb említett támadási irányokon belül az erődítéseknek különösen az alábbi útvonalakon kellett szilárdnak lenniük:

- a Duna-Tisza közén elsősorban a Szabadka-Kiskunhalas, Bajmok-Jánoshalma, Zombor-Baja irányokban;
- a Baranya-háromszögben Udvar-Mohács, Baranyavár-Pécs körzetekben;
- a nagykanizsai sávban Kotor-Nagykanizsa térségben.

Figyelembe véve a megerősítendő határszakasz hosszát, kilométerenként 4 erődítési pontot, összesen 924-et kívántak felépíteni. Ez a variáció biztosította volna a hadtest mélységig való lezárását, abban az esetben is, ha a B-típusú hadosztályokat feltöltés után szintén a határ mentén kellene bevetni.

Költségkihatás tekintetében a 308 vasbeton és 616 föld-fa erőd - összköltségeit (anyag -, és munkabér) 12 936 000 forintban prognosztizáltak. Ezt kiegészítette a harc-, és hírközpontok kialakítására beállított 1 608 000 forint. Így a tábori erődítésekre összesen 14 544 000 forintot terveztek 1951. III. 29.-én BATA altábornagy GERŐ Ernővel ismertette a honvédelmi tárca elképzeléseit az erődítésekkel kapcsolatban, és kérte támogatását a védelmi munkálatok elindításához. A költségvetési előirányzat itt már 30 847 310 forint volt.

Az MDP titkársága 1951. VI. 2.-án tárgyalta a HM javaslatát, és elvileg jóváhagyta azt, az építkezésekre a Beruházási Banknál 306 millió hitelt különítettek el. A szovjet tanácsadók által kidolgozott erődítési tervrajzokat, dokumentációkat 1951 novemberében nyújtották be Rákosi Mátyásnak: „Az első ütemben elvégzendő védelmi munkák hozzávetőleges erő- és eszköz szükséglete.” címmel.

Az építkezések lebonyolítására 1952. II. 11.-én a Műszaki Parancsnokság alárendeltségében felállították az Erődítési Csoportfőnökséget, 3 építőparancsnoksággal, 8 építőzászlóaljjal, (4 176 fővel) 1952 szeptemberétől bevonták a hadtest és hadosztály munkázászlóaljakat. A védelmi építményekhez szükséges anyagi-technikai eszközök biztosításában számos nagyvállalat és üzem vett részt. Megtörtént a szükséges földterületek kisajátítása.

A déli védelmi rendszer a határsávban magában foglalta: a biztosítási övet (előteret), a fővédőövet és további védőövet. Az egyes övek mélysége 10-25 km között változott. Az erődrendszer alapját a nagy műszaki kiépítettségű vasbeton építmények harckocsi és gyalogság elleni, szilárd és tartóakadályok képezték. A megerősített körleteket a legfontosabb hadművelleti irányokban építették ki, 80-100 km szélességben. A védelem gerincét a zászlóalj- és századvédőkörletek erődítményei képezték, melyek a műszaki záruk és a védelmi vonalak előtt 200-250 méterre, illetve azok mögött és között helyezkedtek el. A védelmi rendszer részei voltak még a hadművelleti akadálycsomópontok, melyet a fővédőv határától egészen Budapest határáig hoztak létre. Ezek magukban foglalták a főbb útvonalakon lévő fontosabb műtárgyak és útszakaszok rombolásának előkészítését

A beruházások pénzügyi ellenőrzésére önálló szervezetet nem hoztak létre, így a hitelek titkosága következtében annak folyósításáról, felhasználásáról sem az Országos Tervhivatal, sem a Beruházási Bank szakemberei nem tudtak. Az építkezések lassan, szervezetlenül indultak meg, és a sok visszasság miatt 1953 januárjában a HM Kollégiuma felmentette az erődítési csoportfőnököket. Erre az időpontra a célkitűzések 71 %-a valósult meg csupán. Az építkezések, az állandó javítgatások 1955 május végéig folytatódtak, amikor külpolitikai helyzet változásai miatt napirendre került az egész védelmi rendszer felszámolása és lebontása.³²

A határvédelmi és az erődítési munkálatok összköltség-kihatásai:

A rendelkezésre álló adatok alapján megállapítható, hogy a drótkerítés telepítése és az aknásítás 24 133 438 Ft összege mellett az erődrendszer létrehozása 6 273 600 000 Ft-ot emésztett fel. Összehasonlításképpen a közel 6.3 milliárd forint az első ötéves terv beruházást előirányzatának (28 milliárd Ft) 22 %-át tette ki, míg a honvédelmi tárca 1951. évi költségvetése mindössze 5,2 milliárd Ft volt.

Az elvégzett erődítési munkák eredménye. 1952 február és 1955 január között 90 zászlóalj, 25 századvédőkörilet, 201 szakasz, 146 rajtámpont, 963 hadműveleti akadálycsomópont, 13 figyelő- és óvóhely valamint több száz színlelt építmény. Az építmény minősége az elhelyezés, a víz elleni védelem az álcázás és a kivitelezés tekintetében sok esetben erősen kifogásolható volt.

Az építkezések a politikai helyzet változása következtében — a Honvédelmi Tanács intézkedése — 1955. VI. 15-vel befejeződtek. Az elkészült létesítményeket átadták az őrző-karbantartó szervezeteknek, a katonai alakulatoknak és a helyi tanácsoknak. A védelmi munkákra fordított összköltség közel 7 milliárd forint volt.

E hatalmas beruházási költséggel létrehozott védelmi erődrendszer azonban sajnálatos módon nem járult hozzá az ország biztonságának növeléséhez mivel a nem teljesen átgondolt tervek alapján megépített körletek igen sok létesítménye a műszaki talajtechnika és vízügyi vizsgálatok figyelmen kívül hagyása miatt víz alá került, így ezek háború esetén használhatatlanok lettek volna.

A déli határ mentén kiéleződött helyzet miatt a hadsereg vezetése növelte a katonai erők átcsoportosítását a határközeli övezetbe és fokozták a harckészültségüket.

Kísérletek a határzárak eltávolítására.

A magyar-jugoszláv viszony normalizálódása következtében a Honvédelmi Tanács 1955 októberében elrendelte a védőkörletek előtt telepített drótkadályok felszedését, decemberben pedig a műszaki zárok megszüntetését.

A magyar kormány döntése alapján a BM Határőrség és az MN műszaki csapatai októberében megkezdtek a határzárak eltávolítását. Az intenzív munka csak 1956 márciusától indult be, az Országgyűlés II/11.sz. határozatára. 1956 tavaszán elrendelték a körletek katonai őrséggel való őrzésének beszüntetését, és az állandó jellegű létesítményeket — megfelelő karbahelyezés és álcázás után — átadták a terület korábbi tulajdonosainak mezőgazdasági felhasználás céljából. A HM kérte a kormány utasítását arra vonatkozóan, hogy a megyei, járási és községi tanácsok: „... fejtssenek ki nevelőmunkát annak érdekében, hogy a helyi lakosság a létesítmények őrzését és gondozását tekintse honvédelmi kötelességének.” A műszaki zárok eltávolításához a BM saját erői mellé kérte a HM segítségét is. A mentesítéshez szükséges terveket részletesen kidolgozták, a résztvevő állományt kijelölték és felkészítették.

Az 1955 októberében elkezdődött mentesítés a nyugati határszakaszon a határőrség erőivel folyt és decemberre már 10 000 db aknát semmisített meg. A munka meggyorsítására — a BM kérésére — a HM Haditechnikai Intézete kísérletet folytatott aknataposó harckocsik alkalmazásával a kübekházi őrs területén. A várt hatás elmarad a korhadt aknatestek és beázott gyűjtők miatt. Az eredménytelen kísérlet után a mentesítési munkák csak 1956 májusában folytatódtak, amelyben már a honvédség erői (a 2. aknakutató zászlóalj és a 6. hadtest zászlóalja) is részt vettek.

A déli határszakaszon 1956. III. 17.-én indult be a mentesítés. Ebben az önálló határőr műszaki zászlóaljon kívül 11 műszaki zászlóalj vett részt.

A munka különös veszélyességét az jelentette, hogy a taposóaknákat — kormányrendeletre (1955 szeptemberi hatállyal) — fel kellett szedni annak ellenére, hogy a szakutasítás szerint ez tilos volt.

A déli és a nyugati határszakaszon a mentesítési munkák 1956. X. 20.-ára befejeződtek. A határőrség és az MN műszaki csapatai a közel 1000 km-en 700 ezer taposóaknát hatástalanítottak, illetve szedtek fel. A munkák során sajnos 2 fő meghalt, 17 fő súlyosan, 20 fő könnyebben megsérült.

Háborúra való felkészülés.

Határőrség zászlóaljainak kellett biztosítani a határok tökéletes lezárását, a kisebb erőkkel végrehajtott ellenséges betörések elhárítását, illetve a háborús hadműveletek megindulásakor a halogató harcok megszervezését a honvédség csapatainak beérkezéséig. A Határőrség és a honvédség közös harci tevékenységének koordinálása a vezérkar, az irányítás pedig a HM feladata lett. Kijelöltek a hadműveleti együttműködés zónaterületeit is.³³

A 24 órás készségi szolgálatot az együttműködésre kijelölt ezredeknél — egy-egy géppuskás szakasszal megerősített — lövésszázaad adta, amelynek a riadó elrendelése után 15 percen belül bármikor harckésznek kellett lennie, 1950 végétől újjászervezték a riadókörzetek rendszerét.³⁴

A Határőrség öt zászlóaljjal (Zalaegerszeg, Nagyatád, Pécs, Kiskunhalas, Szeged) vett részt. A 3. lövészhadtest parancsnokának feladata — az alárendelt és együttműködésre kijelölt csapatokkal — a déli határvonal teljes védelme volt az ellenséges támadással szemben. A három riadókörzet parancsnokainak az illető terület védelméért felelős hadosztályparancsnokokat nevezlek ki.

A csapatok kijelölése mellett 1949 elejétől intézkedések történtek a határ nyugati és déli részeinek műszaki megerősítésére, valamint elaknásítására is.

A hidegháború következményeként 1950-re a nemzetközi helyzet egyre feszültebbé vált, és házánkban is háborús hangulat uralkodott. A RÁKOSI vezette politikai és katonai vezetés Moszkva befolyásának hatására — Jugoszlávia felőli támadást feltételezve — elrendelte a déli határ fokozott védelmét, a határ megerősítését, de nem zárták ki egy esetleg nyugati irányból érkező támadás lehetőségét sem. Ez utóbbi esetben az ellenség fő támadási irányát a Duna völgyében, a Bécs-Budapest vonalban prognosztizálták.

A legveszélyesebb betörési irányvonalnak azonban a déli számított, amelynek nyugati sávhatára Kalóz- Szigetvar- Banja Luka, keleti pedig Békéscsaba – Ursac - Zajecar volt. A Magyarország elleni támadás elhárításánál két lehetőséggel számoltak:

1. az ellenség meglepetésszerű, váratlan támadásával
2. a támadási előkészületek felderítésével.

Az első esetben a harcot először a határőrség alakulatai vették volna fel és harcba lépésükkel egyidejűleg riasztottak volna az A alakulatokat, beleértve a repülőerőket is. A Határőrség megerősítésére a határ menti városokban elhelyezett honvédségi alakulatokkal és a rendőrségi egységekkel számoltak (Nagykanizsa, Szigetvar, Kaposvár, Pécs, Haja, Kiskunhalas, Szeged).

1951 végén a Honvédelmi Tanács határozata alapján a Belügyminisztérium kidolgozta a veszélyeztetett határszéli területek kiürítési és a nagyobb városok munkaképtelen lakosságának kitelepítési tervét, valamint a rendőrség háború esetén végzendő feladatait. Az érintett megyék Vas, Zala, Somogy, Baranya és Csongrád voltak. A terv szerint a határtól számított 30-35 km-es mélységig a lakosság 60 %-os az ettől kezdődő 90-100 km-ig tartó második sávban pedig 30-40 %-os kitelepítést javasoltak. Összesen 600-700 ezer fő evakuálását tervezték. A Belügyminisztérium KR osztályának számítása szerint az evakuálások során kb. 900 000 - 1 000 000 fő mozgásával kell számolni. A HM 1952. januárjában tette meg észrevételeit a kiürítési tervvel kapcsolatban. A hadsereg vezetése a határszéltől számított 25 km-es övezetben a teljes kiürítést tartotta kívánatosnak, innentől pedig 35-40 km-es mélységig a 75-80 %-os kitelepítést javasolta. E területen csak a legfontosabb vasúti, postai forgalmat biztosító valamint a feltétlenül szükséges közigazgatási funkciókat betöltő személyek maradhattak vissza.

Ehhez szakértőket kértek a Szovjetunióból. Kidolgozták a szükséges terveket, melyeket a pártvezetés megtárgyalt és jóváhagyott. Ezzel párhuzamosan megkezdődött a hadsereg erőltetett ütemű fejlesztése. Mind a hadműveleti tervek, mind a déli védelmi rendszer tervezésének, szervezésének és kivitelezésének munkáiba bevonták a szovjet tanácsadókat. A hadsereg békelétszáma 1952-re elérte a 200 000 főt, mozgósított állománya pedig a 800 000 főt. Egymást érték a törzsek és a csapatok felkészítését szolgáló különböző gyakorlatok. Ezeket jól érzékelteti a 3. hadtest 1952-ben folytatott gyakorlata, melyben közel 50 000 fő, 1000 löveg-, és aknavető, 250 harckocsi és rohamlöveg. 1000 repülőgép és 3000 gépkocsi vett részt. A gyakorlat során — melyet ismét FARKAS Mihály vezetett — végrehajtották az ellenséges védelem erőszakos folyamatkezléssel történő áttörését, bemutatták a második védőöv mélységi megsemmisítését és a hadműveleti mélységben való harc elemeit.

A Határőrség részvétele az 1956-os forradalom és szabadságharc.

A hadsereg karhatalmi szolgálatát már 1953 őszén kezdték szervezni. Az ezzel kapcsolatos elvi előterjesztés szerint a cél: „ BM fegyveres erőinek támogatása és az azokkal való együttműködés olyan esetekben, amikor a BM fegyveres erői, a Népköztársaság állambiztonságát, a közrend megóvása,

valamint a fontosabb objektumok és helységek megvédését biztosító törvényes feladataik végrehajtására nem képesek. «. A feladat tehát » a párt és kormány épületek, valamint ipari, közlekedési, távközlési üzemek biztosítása a már kirendelt, a BM alárendeltségébe tartozó csapatok leváltása és megerősítése, esetleges belső ellenséges megmozdulások likvidálása a BM fegyveres csapataival együttműködésben, amennyiben: a BM fegyveres csapatainak ereje a likvidáláshoz nem bizonyul elegendőnek, vagy a BM-csapatok csak késve érkeznek a helyszínre.”

1956. X. 20-ai lengyel helyzet következtében elrendelték a teljes készséget, az őrségek megerősítését, a karhatalmi riadótervek felülvizsgálatát. Ekkor kiderült, hogy a tervek alapján nem lehet a riadót végrehajtani. A riadóterv csődöt mond, s a fegyverhez jutott forradalmárokkal nem boldogultak a fővárosba rendelt szovjet csapatok sem. A pártvezetőség október 24.-ére virradóan létrehozta a jórészt hajthatatlan sztálinistákból álló Katonai Bizottságot, amely a Honvédelmi Minisztérium épületében működött az elkövetkező hat napban. E testület egy pillanatig sem volt a helyzet magaslatán. Az együttműködés teljes hiánya jellemezte a honvédség, a rendőrség, a szovjet csapatok, és az ÁVH egymáshoz való viszonyát. A Katonai Bizottság parancsára a fegyvertelen civil lakosságra 1956. X. 23.-a és X. 29.-e között hatvanegy — 24 halálos és több száz sebesült áldozatot követelő — sortűzet adtak le. Egyes tisztek felkészületlensége, negatív szemlélete, gyávasága több esetben tragédiához vezetett (pl. mosonmagyaróvári sortűz). ORBÁN László áv. ezredes, a Belső Karhatalom parancsnoka már október 22.-én este parancsba adta a rádió épületének megerősítését. A riadóterv szerint rendes körülmények között a Belső Karhatalom 1. Őrségi Zászlóalja tartózkodott húsz fővel a Bródy Sándor utcai épületben. Rendkívüli esetben meg kellett kettőzni ezt a számot. 23.-án délután aztán már mintegy 270 ávós állt készenlétben a stúdiónál.

Az ÁVH tulajdonképpen a központi épületeket „védte” azaz védte volna. Egy az október 25.-ei állapotot tükröző — ám verifikálhatatlan — statisztika szerint e nap reggelén az időközben a fővárosba rendelt határőr és belső karhatalmista egységek a következőképp látták el feladatukat: „BM-központ 155, HM-központ 65, Szabad Nép székház 32, pártközpont, budapesti pártközpont 50, Bp. pártbizottság 62, Lakihegy 186, Stúdió 547, T. Hör. Pság. 50 fő, Belső karhatalom 570 fő.” SZEROV altábornagy, a szovjet állambiztonság magyarországi főnöke október 26.-án készült jelentése érdekes adalékkal szolgál: „Budapesten az új belügyminiszternél tartott értekezlet után újra dolgozni kezdtek a kerületi államvédelmi és rendőrapparátusok. Provokációk elkerülése végett az ÁVH-sokat rendőr- egyenruhába öltözteték.”

1956. X. 28.-ai rádióbeszédében NAGY Imre miniszterelnök kijelentette: „... a rend helyreállítása után egységes, új államrendőrséget szervezünk és az Államvédelmi Hatóságot megszüntetjük.” Jóllehet a feloszlatastról nem rendelkezett nyilvános jogszabály, a testület megszűnését a hamarosan szovjet szuronyokkal hatalomra juttatott KÁDÁR-kormány is elfogadta.

Az 1956-os évet többszöri szervezet változtatás és módosítás jellemezte. Ez év májusától szeptemberéig déli és nyugati viszonylatban felszedték a műszaki zárat.

Az ÁVH időszakában parancsnoki beosztást kapott tisztek magatartása meghatározóvá vált az októberi események során.

A megnövekedett mozgás, belpolitikai feszültség erősödése már érezte hatását, ám mindezt a Határőrség vezetése határozott intézkedéseket nem fogantatott, magára hagyta a végrehajtókat. Ilyen előzmények után a FEP-ek és őrsők állománya és vezetése a rádióból és a menekültektől szerzett információt a kialakult helyzetről.

A kellő irányítás nélkül maradt határőr alegységek a legkülönbözőbb módon reagáltak a politikai eseményekre. A kialakult helyzet tovább súlyosbodott a november 4.-én megindult szovjet támadással, az ország fokozatos megszállásával. A nyugati határszakaszon sokszorosára nőtt az országot elhagyók száma. A határőrzés ez időre elvesztette jelentőségét, mivel szinte ellenőrizhetetlenül haladhattak át a határon a tömegek.

A harcok után hatalomra került vezetés legtöbb figyelmet a fegyveres szervek újjászervezésére fordította. Létrehozta a Fegyveres Erők Minisztériumát, amelynek alárendeltségébe került a Határőrség.

A határőrizeti-határvédelmi alakulatok fegyverzete.

A személyi állomány ruházata a háború előtti öltözet volt, bár a zubbonyokról, köpenyekről lefejtették a turulos határvasdász-jelvényt és a sapkákról is lekerültek a vadászkürtök. Ugyanakkor az un. demokratikus honvédség téli öltözetét is hordani kezdték. Az 1945-ös év változást jelentett a magyar határőrizeti-határvédelmi alakulatok egyenruházatának, felszerelésének alakulásában. Ez évtől lett ugyanis fokozottan jellemző a terepszerű öltözeti darabok megjelenése. Az 1949-ig tartó néhány év ezen a téren is legteljesebb vegyességet mutatva. Az 1938 M sátorlapból készített 1945 M „egy-

beszabott harcosruha”, vagy maga a sátorlap ugyanúgy használatban volt sőt, még az 1929 M olasz sátorlapot és a Waffen-SS számára rendszeresített álcaruhát is hordták.

A fegyverek tekintetében is hasonló helyzetet lehetett tapasztalni. A legkülönbözőbb egyes vagy sorozatlövés leadására alkalmas tűzfegyverek lapultak a fegyverszobákban: a szovjet 1941 M 7,62 mm-es PPS dobtáras géppisztoly un. „davaj-gitár” csakúgy, mint a német 1942 M 7,92 mm-es MG-42 „villám-géppuska”. A honvédség- határőrség rendszeresített fegyverze: 91/30, 7,62 mm puska, TT pisztoly, 1941l/v1 7,62 mm-es PPS dobtáras géppisztoly, 7,62 mm DP könnyű golyószóró, 7,62 mm Maxim géppuska, 12,7 mm DSK légvédelmi géppuska, 82 mm aknavető, 45 mm páncéltörő ágyú.

Egy 1948-as rendelkezés a határszolgálatban kiemelkedők számára határvadász jelvényt rendszeresített. A jelvény 48x60 mm-es volt, a sárgaréz lemez dombornyomású babér- és olajággal, két keresztbe tett puskával, a felső részen „HV” betűkkel. A jelvény középső, süllyesztett pajzs alakú részébe volt beillesztve a tombaklemezről sajtolt, piros-fehér- zöldre tűzzománcozott pajzs. A köpenyre és a zubbony jobb felső zsebe fölé kellett illeszteni. A jelvényt az érdemektől függően bronz, ezüst, és arany fokozatokban adományozták.

A jelvény tiszavirág-életű volt, akárcsak az 1949-ben bevezetett piros alapon kék hajtóka. hiszen alig több mint egy esztendő múlva megszűnt létezni a honvédség keretein belüli határőrség, mint belügyi szerv, BM Határőrség néven 1950. I. 1.-től betagozódott az akkor megszületett Államvédelmi Hatóság (AVH) kötelékébe. Ezzel eltűntek a határvadász-csapatok és velük együtt a határvadász-jelvény is. Bevezettek a szovjet típusú egyenruhát s teljes egészében azzal látták el az ÁVH-t is. Míg 1951-ben a Néphadseregnél megszüntették a tányérsapka fegyvernemi szintű szegélyezését, addig ez az ÁVH-nál megmaradt: a Belső Karhatalom világoskék, a Határőrség pedig füzöld alórészt viselt. Ezért is nevezte a testületet a korabeli népnyelv „zöldávó”-nak. A füzöld szín a sapkán kívül természetesen megjelent a zubbony és a köpeny paroliján, és a váll-lapon is. A hajtókára a lövészcsapatokhoz hasonlóan a határőr katonák fegyvernemi jelzés gyanánt két, keresztbe fektetett puskát kaptak. A honvédségtől eltérő terepszínű ruhákat használt a Határőrség. Itt az un. levelmin-tás álcázó öltözetek voltak rendszerben, melyek a kezdet kezdetén meg szovjet importból származtak. Az anyagból készítették egy- és kétrészes ruhákat és sátorlapokat is.

Útlevelügy 1945-1956 között.

1945-ben májustól kezdve naponta százak, olykor ezrek érkeztek magyar területre hadifogságból deportálásból. Az újjászerveződő magyar határvadász alakulatok nem tehettek mást, a hazatérőket a szűrőtáborokba küldték. Az állami szervek részéről az igazolás mellőzhetetlen volt. Előírták, hogy aki utazási igazolvány nélkül tért vissza Magyarországra, 3 napon belül személyesen jelentkezni köteles tartózkodási helye szerint illetékes elsőfokú rendőrhatalóságnál. (215. 645/1945. BM.sz.r.) A rend helyreállítása igényelte, hogy az útlevelügy is új alapokon kerüljön rendezésre.

1945. VII. 7.-én lépett hatályba az Ideiglenes Nemzeti Kormány rendelete az útlevelügy újabb szabályozásáról. A minisztérium az ideiglenes nemzetgyűlés által adott felhatalmazás alapján a következőket rendelte el: „ 1. §(1) Útlevel kiállítására kizárólag az államrendőrség alábbi szervei jogosultak: Budapesten a budapesti főkapitány, Törvényhatósági jogú városban a városi főkapitányság vezetője, Megyei városban és községben a megyei kapitányság vezetője. 2. A Jelen rendelet hatályba lépésétől kezdve az alispán útlevelet nem állíthat ki.”³⁵

Ekkoriban az Útlevelosztály Budapesten. a Kapitányság épületében. az Eötvös utca 7. szám alatt palotában (ma a Történeti Hivatal épülete) volt található. Az alispán által vezetett útlevel nyilvántartást haladéktalanul le kellett zárni és azt a részéről addig kiállított útlevelekkel és az általa őrzött útlevel nyomtatványokkal együtt nyolc nap alatt az illetékes rendőrkapitánysághoz kellett áttenni.³⁶

Előírta a rendelet hogy az útlevel kiállítására vonatkozó kérelmet személyesen és közvetlenül az államrendőrség alábbi szerveinél kell előterjeszteni: Budapesten a budapesti főkapitányság útlevelosztályánál, törvényhatósági jogú városban a városi főkapitányságnál, megyei városban a városi kapitányságnál, községekben a járási kapitányságnál. Útlevelet csak a Belügyminiszter engedélyével lehetett kiállítani. A megyei, városi. illetőleg a járási kapitányság a kérelmet döntés végett a kérelmező politikai magatartására és előéletére vonatkozó adatokra is kiterjedő vélemény kíséretében a megyei főkapitánysághoz terjesztette fel. A főkapitányságok a teljesíthetőnek mutakozó kérelmeket, úgyszintén az útlevel kiállítását megtagadó határozataik ellen benyújtott fellebbezéseket indokolt javaslattal együtt a belügyminiszterhez terjesztették fel. A belügyminiszter határozata ellen jogorvoslatnak helye nem volt.

Keretjogszabályként továbbra is az 1903. évi törvény maradt hatályban. Ez a törvény tartalmazta azokat a rendelkezéseket, amelyek alapján az útlevel kiállítható, vagy a kérelem elutasítható

volt: „Megtagadható az útlevél kiadása azoktól:

a, akik a külföldre való utazásban a véderőtörvényen alapuló állítási vagy szolgálati kötelezettségük teljesítése tekintetében korlátozva vannak,

b, kik ellen szabadságvesztéssel büntetendő cselekmény miatt bűnvádi eljárás van folyamatban nemkülönben az elítéltektől büntetésük végrehajtása előtt.”³⁷

E kor útlevélfelfogásának egyik sajátossága a központi döntés elve. A centralizmust az 1946-ban megjelent belügyminiszteri rendelet sem enyhítette, csupán egy másik szerv, a budapesti főkapitányság kezébe tette át országos hatáskörrel az útlevélkiállítás jogát.³⁸ Ez azonban akkor a gyakorlatban nem okozott gondot, hiszen a külföldre utazók száma minimális volt.

A határforgalom ellenőrzése ebben az időben az 1945. VIII. 17.-én felállított Határrendőrségre hárult, amely a BM alá tartozott. A Határrendőrség 26 kapitányságból, és 179 őrsből állt, létszáma 3950-4280 fő között változott. Tevékenységét hátráltatták a rendelkezésére álló anyagi-technikai feltételek, az elhelyezési körletek hiánya, ám a belügyi tárcán belül kiemelten kezelték, ezért az ellátási problémáikat a Határőrségnél korábban orvosolták.

Az útlevelek kiadása 1948-ban a rendőrség politikai nyomozó szervének hatáskörébe került.

Az államosítás során az ÁVO, majd az ÁVH működéséhez szükséges anyagi fedezet egy részét különféle illegális gazdasági tevékenységből fedezték. A Nemzeti Kereskedelmi nevű gazdasági vállalat, a Mikes textilgyár, Weiss és Stuhl székesfehérvári börgyár, Hungária konzervgyár államosításából befolyt összegek az ÁVH bizalmi kiadásait fedezték. A külföldre emigráló vagyonos emberek részére pénzért útleveleket adtak el. Mint az SZÜCS Ernő vallomásából kitűnik: „kb. 80-100 esetben adott a hatóság az én ellenjegyzésemmel pénzért útlevelet. Minden esetben gondosan leprioráltuk az illetőket és csak akkor engedték ki őket az országból, amikor bebizonyosodtunk felőle, hogy nincs demokráciaellenes tevékenységük. Többnyire idősebb kereskedők voltak. Az útlevelek kiadását 1949 elején beszüntettük.”

Az ÁVH 1948 végén zárta az útlevelek kiadását. A kormány 1948-ban elrendelte, hogy mindazok a tőkések, akik üzemeiket, vállalataikat a minisztériumoknak átadják, útlevelet kaphatnak a minisztérium ajánlására.

Az útlevélakcióból épült: Korvin Ottó kórház, a Cinege és Istenhegyi úti gyermeküdülők, a dobogókői, mátrafüredi, lellei, gödi, mátraházi hatalmas üdülők, a Kulich Gyula és a Délibáb utcai többemeletes iparitanuló otthonok, a következő nagygarázsok: Aradi utcai, Kárpát utcai, Benczúr utcai, Bajza utcai. A Határőrség részére a Hungária körúti laktanyái, a Párt részére az Apostol utcai vendégházak, a ti-hanyi vendégház, a Cserje utcai gyerekotthon, a szabadsághegyi pártiskola, és 25 villa különféle célokra, továbbá külföldi vendégek részére 30 villa. Az akció a Párt tudomásával történt.

Mint az az ÁVH kihallgatási jegyzőkönyveiből kiderül, ezek a törvénytelen útlevélügyletek már 1945-től folytak, de 1947-től öltött jelentős méretet: „1947-től 1949 végéig SZÜCS Ernő volt áv. ezredes és CSAPÓ Andor volt áv. alezredes útján nagyméretű útlevél-üzérkedést folytatott abból a célból, hogy az ÁVH részére illegális bevételi forrást teremtsen. Összesen 398 tőkés és egyéb osztályidegen részére adtak ki ily módon útlevelet, akik ezért nagy összegű pénzt, ingatlanokat és egyéb értéktárgyakat bocsátottak az ÁVH rendelkezésére. Összesen kb. 18 000 000 forintot vételeztek be ilyen módon. Ebből 15 000 000 Forintot kórházépítésre és egyéb hasznos célokra fordítottak és kb. 3 000 000 pedig személyes szükségletekre elpazaroltak.”

Az 1951-1954 közötti években a külföldre (többségében hivatalos célból) utazó magyar állampolgárok száma 15-20 000 fő között mozgott, ami napi 50-55 személy átlépését jelenti az összes határátkelőhelyen (ez a szám 1937-ben meghaladta a 200 ezret).

1956. III. 31.-én születtek meg azok a minisztertanácsi határozatok, amelyek az állampolgárok Szovjetunióba és a „népi demokratikus országokba” irányuló utazást könnyítették meg.³⁹ A belügyminiszter utasítása bevezette a személyi igazolvánnyal érvényes utazási engedélyek (útlevéllapok vagy betétlapok) használatát.⁴⁰ A Szovjetunióba szóló útlevéllapokat országos hatáskörrel a BM Utlevélosztály, a Bulgáriába, Csehszlovákiába, Lengyelországba és Romániába szólókat a BM megyei főosztályvezetői adták ki.

Jegyzetek:

¹ Szöcs

² - Két gyaloghadosztály (7500-7500 fővel);

- Egy műszaki hadosztály (3000 fővel);

- Két területi parancsnokság (1-32. kiegészítő parancsnokság, 1-171. bevonuló központ, 1064 fővel)

- A HM és közvetlenjei (folyamőrs szakasz, Hadimúzeum, hadbiztosi raktár, gépkocsijavító műhely, budapesti helyőrségi kórház, rokkant ház. 335 fővel);

- Határőrség (5000 fővel) 27 határ vadász század, 171 határ vadász őrs.

KESERŐ: *A felszabadult Magyarország rendőri és határőrizeti szerveinek megalakulása és tevékenysége a népi demokratikus forradalom időszakában 1944-1948.*

³ Loc.cit.

⁴ Szöcs: op.cit.

⁵ MUCS

⁶ 5000/1946.ME.r.

⁷ MUCS — ZÁGONI

⁸ Loc.cit.

⁹ GÁSPÁR: A határőrség leválasztása a Magyar Néphadsereg szervezetéről.

¹⁰ Loc.cit.

¹¹ MUCS — ZÁGONI op.cit.

¹² Loc.cit.

¹³ 1947/XVIII.tv.

¹⁴ MUCS — ZÁGONI op.cit.

¹⁵ Loc.cit.

¹⁶ SZABÓ

¹⁷ 288 010/1948.BM.r.

¹⁸ Loc.cit.

¹⁹ 4353/268/1949.MT.r.

²⁰ KESERŐ: *A határőrség megalakulása és tevékenysége a népi demokratikus forradalom időszakában.*

²¹ NAGY

²² Szöcs: op.cit.

²³ GÁSPÁR: *A határőrség fejlődése 1950-1956.*

²⁴ Loc.cit.

²⁵ Loc.cit.

²⁶ Loc.cit.

²⁷ GÁSPÁR: A határőrség leválasztása a Magyar Néphadsereg szervezetéről. op.cit.

²⁸ MUCS: op.cit.

²⁹ KESERŐ: *A határőrség megalakulása és tevékenysége a népi demokratikus forradalom időszakában.* op.cit.

³⁰ HIM-HL-HALASSY

³¹ HIM-HL-LÉKA

³² FÓRIZS

³³ Az ország nyugati-déli határvonalán, Győrtől Mezöhegyesig A, B, C körzeteket hoztak létre. Az A körzet területet északon a Duna, keletről a Rába, délről Jákfa, Lukácsháza. Írott kövonal, nyugatról pedig a magyar-osztrák határ által határolt országrész alkotta. A terület védelméért a pápai 32. lövészhadosztály és a csornai 1. határőr-kerületi parancsnokság volt a felelős. A B körzet az előbbi terület déli vonalától a nyugati határvonal magyar-osztrák-jugoszláv hármashatárig, majd délen egészen a Dunáig tartott. Az együttműködő alakulatok a kaposvári lövészhadosztály és a (Zalaegerszeg) 3. (Nagyatádi) és a 4. (Pécs) határőr-kerület parancsnokságok voltak. A B körzeten belül az együttműködést az alkörzetek hajtottak végre az alábbiak szerint: B/1 alkörzetben, amelynek sávhatára jobbról Jákfa, Lukácsháza, Írott köv, balról pedig Kerhabarbas, Lendvajakabfa volt, II zalaegerszegi 19. lövészezred működött együtt a határőr parancsnoksággal. A B/2 alkörzetben, Kerhabarbas, Lendvajakabfa, Drávaszentes, Grádac közötti sávban a nagykanizsai 49. lövészezred a 3. határőr-parancsnoksággal, a B/3 alkörzetben Drávaszentes, Grádac és a Duna közötti területen a kaposvári 12. lövészezred a 4. határőr-parancsnoksággal volt kapcsolatban, A C körzet a Duna vonalától kezdve a magyar-jugoszláv-román közös határvonalig tartott, a védelmet pedig a 12. lövészhadosztály (Kiskunhalas) 25. és 37. ezredei, valamint a 27. lövészhadosztály (Kiskunfélegyháza) 31. és 17. ezredei biztosították a kiskunhalasi 5. határőrparancsnoksággal. A C/1. alkörzet területét jobbról a Duna, balról Felsőszentiván, Madaras vonal közötti rész alkotta. a kooperáló vezetők pedig a bajai 25. lövészezred és a garai 5/1. határőrzászlóalj parancsnokai voltak. AC/2. alkörzetben, a déli határsávban jobbról Felsőszentiván Madaras, balról Kiskunhalas, Kelebia területen a kiskunhalasi 37. lövészezreddel és a bácsalmási 5/II. határőrzászlóalj, a C/3. alkörzet kijelölt védővezetében (jobbról Kiskunhalas, Kelebia, balról Kistelek, Röske) a kiskunmajsai 31. lövészezred és a móraközponti 5/III. határőrzászlóalj, a C/4. alkörzetben az említett Kistelek- Röske vonaltól a magyar-román-jugoszláv hármashatárig a szegedi 17. lövészezred az 5/IV. — szintén szegedi — határőrzászlóalj hajtotta végre a harcfeleladatot.

³⁴ A riadókörzetek kiterjedése: északon Szentes, Tolna, Kiskunfélegyháza, Dombóvár, Marcali, nyugaton Körmen, Szentgotthárd, keleten pedig Makó, Orosháza. Az együttműködő csapatokat a honvédség részéről a 3. lövészhadtest 5. (Kaposvár), a 12. (Kiskunhalas) a 27. (Kiskunfélegyháza) magasabb egységei, a pécsi „Dózsa György” gyalogsági tisztiskola személyi állománya, valamint a határkörzetekbe 1950 tavaszán kihelyezett légvédelmi tüzérségi egységek (a 88. légvédelmi tüzérszázalag Nagykanizsa-Barcs, Pécs-Vajszló, az 51. légvédelmi tüzérszázalag Szeged) alkották.

³⁵ 4340/1945.ME.r.

³⁶ Loc.cit.

³⁷ 1903/VI.tc. 4.§.

³⁸ 6 129 953/1946.BM.r.

³⁹ 3240/1956.MT.hat. ; 3241/1956.MT.hat.

⁴⁰ 10-1070/1956.BM.ut.

A jegyzetekben alkalmazott rövidítések:**MONOGRÁFIÁK ÉS KISMONOGRÁFIÁK**

KESERŐ: *A felszabadult Magyarország rendőri és határőrizeti szerveinek megalakulása és tevékenysége a népi demokratikus forradalom időszakában 1944-1948.* — KESERŐ István: *A felszabadult Magyarország rendőri és határőrizeti szerveinek megalakulása és tevékenysége a népi demokratikus forradalom időszakában 1944-1948.* Budapest, 1987, Rendőrtiszti Főiskola. HU-ISBN —

MUCS — ZÁGONI — MUCS Sándor — ZÁGONI Ernő: *A Magyar Néphadsereg története.* Budapest – Debrecen, 1984, Zrínyi Katonai Kiadó - Alföldi Nyomda. HU-ISBN 963 32 6329 8.

SZABÓ — SZABÓ Bálint: *Az „ötvenes évek”. Elmélet és politika a szocialista Magyarországon 1948-1957.* Budapest, 1986, Kossuth Könyvkiadó-Zrínyi Katonai Kiadó. 357 p. HU-ISBN 963 09 2915 5.

SZŐCS — SZŐCS Ferenc (szerk.): *Fejezetek a határőrség történetéből.* Budapest, 1975, Határőrség-Zrínyi. 317 p. HU-ISBN 963 03 0176 8.

TANULMÁNYOK

FÓRIZS — FÓRIZS Sándor: *Határőrizet a jugoszláv államhatáron 1951-1952. Határőrségi tanulmányok, II.évf. (1994) 1.sz. 55-66.p.* HU-ISSN —

GÁSPÁR — GÁSPÁR László: *A határőrség leválasztása a Magyar Néphadsereg szervezetéről. Új Honvédségi Szemle, V.évf. (1995) 5.sz. 43-47.p.* HU-ISSN 1216-7436.

MUCS — MUCS Sándor: *Adatok a magyar határőrség 1945 utáni történetéhez (1945 február – 1946 március). Hadtörténelmi Közlemények, LXXVII.évf. (1963) 2.sz. 5-28.p.* HU-ISSN 0017-6540.

LEVÉL- IRAT- és DOKUMENTUMTÁRAK

HIM-HL-HALASSY — HALASSY Gábor: *MN. Műszaki Főnökség rövidített története 1944-1980.* Hadtörténeti Intézet és Múzeum Hadtörténeti Levéltár Tanulmánygyűjtemény. A.II/b-31.

HIM-HL-LÉKA — LÉKA Gyula: *Magyarország déli és nyugati határain létesített műszaki zárák, erődrendszerek felszámolása, a „vasfüggöny” lebontása.* Hadtörténeti Intézet és Múzeum Hadtörténeti Levéltár Tanulmánygyűjtemény. A. VIII/E-3.

KÉZIRATOK

GÁSPÁR: *A határőrség fejlődése 1950-1956.* — GÁSPÁR László: *A határőrség fejlődése 1950-1956.* Hadtudományi egyetemi doktori disszertáció (ZMKA). Budapest, 1989.

KESERŐ: *A határőrség megalakulása és tevékenysége a népi demokratikus forradalom időszakában.* — KESERŐ: *A határőrség megalakulása és tevékenysége a népi demokratikus forradalom időszakában.* Kandidátusi értekezés (MTA-TMB). Budapest, 1985.

NAGY — NAGY György: *Magyarország határforgalmat ellenőrző szervezetének, a szervezet feladatrendszerének, alkalmazott módszereinek változása 1945-1991.* Kandidátusi értekezés (MTA-TMB). Budapest, 1993.

JOGSZABÁLYOK

1903/VI.tc. — 1903/VI.tc. az útlevelelőről.

1947/XVIII.tv. — 1947/XVIII.tv. a Párizsban 1947. évi február hó 10. napján kelt békeszerződés becikkelyezése tárgyában.

4340/1945.ME.r. — 4340/1945.ME.r. az útlevelelőr újabb szabályozásáról.

5000/1946.ME.r. — 5000/1946.ME.r. az államháztartás egyensúlyának helyreállítása érdekében szükséges egyes rendelkezések tárgyában.

6 129 953/1946.BM.r. — 6 129 953/1946.BM.r. az útlevelelőről.

288 010/1948.BM.r. — 288 010/1948.BM.r. a rendőrség államvédelmi osztálya középfokú hatósági szervezetének megállapítása és elnevezésének megváltoztatása.

4353/268/1949.MT.r. — 4353/1949.MT.r. az Államvédelmi Hatóság létrehozásáról.

3240/1956.MT.hat. — 3240/1956.MT.hat.

3241/1956.MT.hat. — 3241/1956.MT.hat.

10-1070/1956.BM.ut. — 10-1070/1956.BM.ut.

Mellékletek jegyzéke:I.sz. melléklet

Igazolási eljárás alá vont személyek 1947. VII. 30.-ig.

II.sz. melléklet

„B” lista Bizottság által hozott határozatok 1947. VIII. 30.-ig.

III.sz. melléklet

Az Államvédelmi Hatóság középfokú átszervezése tárgyában.

IV.sz. melléklet

A BM ÁVH szervezete 1948-ban.

V.sz. melléklet

Az Államvédelmi Hatóság szervezete 1950-1953

I.sz. melléklet

Igazolási eljárás alá vont személyek 1947. VII. 30.-ig.

	Tábornok	Tiszt	Tiszthelyettes	Összesen
Igazolt	316	6952	8442	15 710
Megfeddés	13	196	556	765
Áthelyezésre ítélve		5	5	10
Előléptetésből kizárva	35	378	189	602
Vezetői állásra alkalmatlan	8	256	54	318
Nyugállományba helyezve	3	173	122	298
Visszaténylegesítésből kizárva	6	32	6	44
Rendfokozat-megfosztás	22	274	70	366
Összesen	403	8516	9444	18 363

II.sz. melléklet

„B” lista Bizottság által hozott határozatok 1947. VIII. 30.-ig.

	Tábornok	Tiszt	Tiszthelyettes	Összesen
A	17	1680	2560	4257
B	23	1557	2320	3900
C	22	5283	5809	11 114
Összesen	62	8520	10 689	19 271

III.sz. melléklet

Az Államvédelmi Hatóság középfokú átszervezése tárgyában.

Az Államvédelmi Osztály felállításakor annak összlétszáma őrszemélyzet nélkül az egész ország területére 2000 főben állapítatott meg. Az ÁVO összlétszáma Budapesten és vidéken ez idő szerint 1940 fő volt. Az osztály a ráháruló súlyos feladatokat jelenlegi létszámával megoldani nem tudja, javasoljuk tehát az eredeti létszámkeretnek 200 főről 2500 főre való felemelését, függetlenül azoktól az alábbi javaslatoktól, amelyek különböző rendőri szerveknek az ÁVH-hoz való csatolására vonatkoznak.

4. A budapesti osztály mellett működő karhatalmi őrszemélyzeti osztályparancsnokságnak mai létszáma 436 fő. Javasoljuk ennek a létszámnak 700 főre való felemelését.

5. Csatoltassék a BM ÁVH-hoz a Budapesti Főkapitányság Igazságrendészeti Ügyosztályának Útlevel Alosztálya jelenleg kb. 120 főnyi létszámával akként hogy az utlevel ügyekkel kapcsolatos teendőket nemcsak Budapesten. hanem vidéken is az ÁVH szervei látják el.

6. Ide csatoltatik a KEOKH kb. 130 fő.

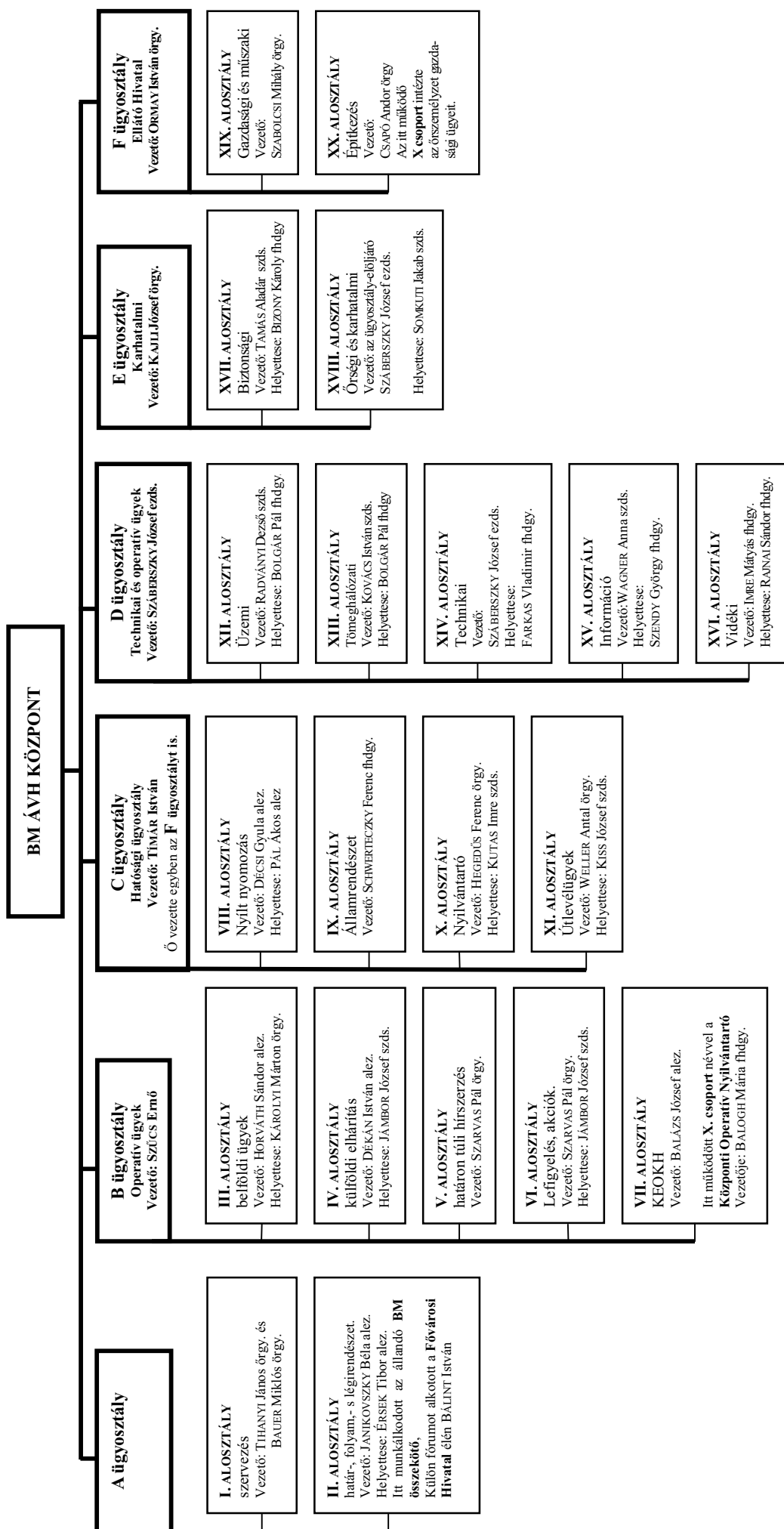
7. A Határ-, Folyam- és Légirendészet, amely a BM-ben lévő irányítóosztályon kívül határrendészeti kapitányságot, 14 révkapitányságot, 8 reptéri kirendeltséget foglal magában. Összlétszáma 1500 fő, 1200 fő ebből őrszemélyzet.

8. A BM ÁVH vezető szervei továbbra is magának a hatóságnak lennének elhelyezve, és maga a hatóság közvetlenül a belügyminiszternek lesz alárendelve. A BM különböző szerveivel anyagi, személyi stb. kérdéseknek és az átszervezésből adódólag a közönséggel való állandó és közvetlen érintkezés — pl. szolgálati útlevelek kiállítása — ellátására a BM-ben egy kis államvédelmi csoport állana fel.

9. Az átszervezés után a BM ÁVH budapesti központja hét ügyosztályra tagozódna:

1. elnöki
2. karhatalmi
3. hatósági
4. nyomozói
5. idegenrendészeti
6. műszaki
7. vidéki ügyosztály.

A BM ÁVH szervezete 1948-ban.

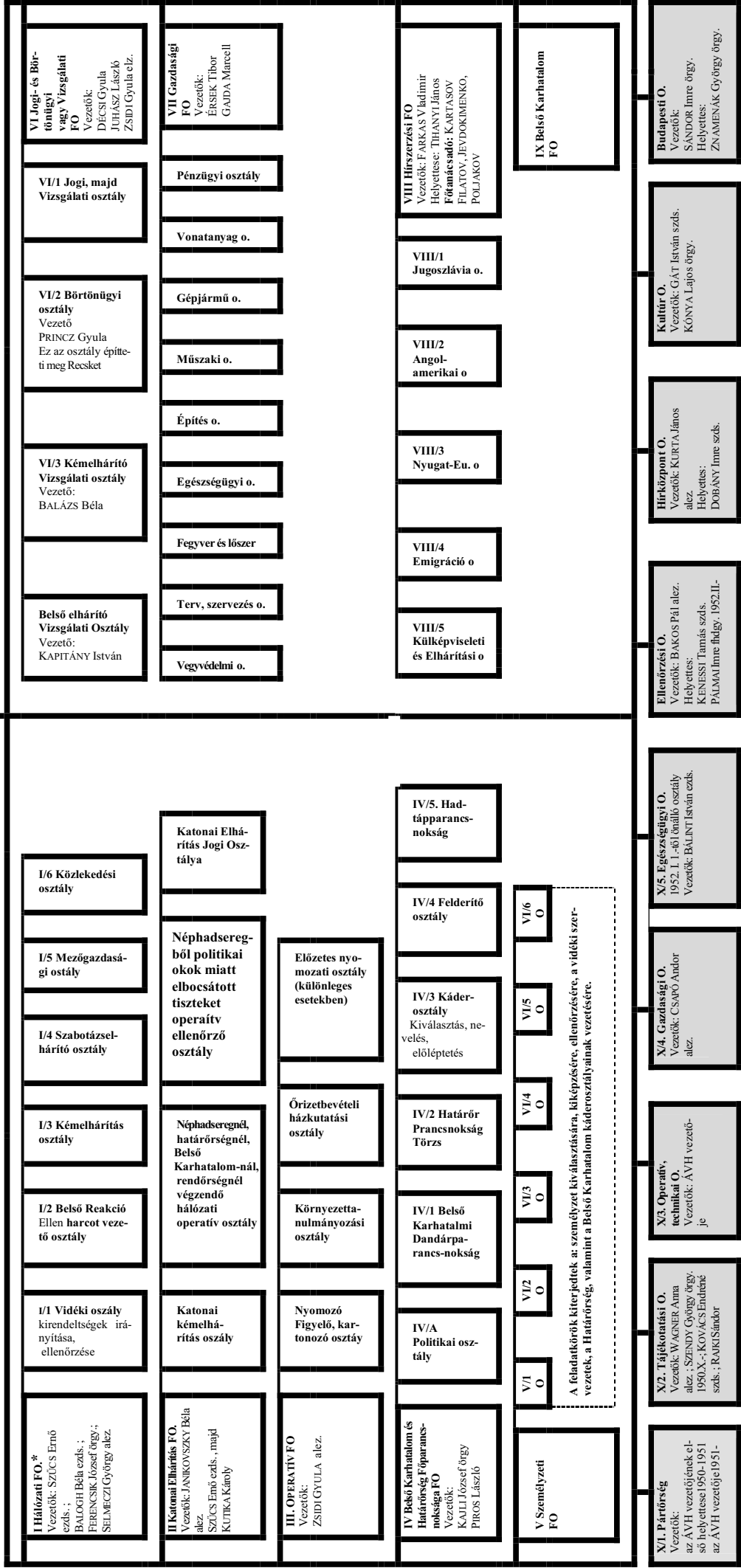
Jelmagyarázat: alez = alezredes ; fhdgy. = főhadnagy ; ezds. = ezredes ; szds. = százados

Az Államvédelmi Hatóság szervezete 1950-1953

TITKÁRSÁG

PÉTER Gábor közvetlen alárendeltségében

Vezetők: SZENDY György örgy 1950.III.1.I.; SIN Sándor fhdgy. 1950.X.18.; HARANGOZÓ Szilveszter fhdgy. 1952.IX.4.

Jelmagyarázat: alez = alezredes ; ao = aloszály ; fhdgy. = főhadnagy ; FO = Főosztály ezds. = ezredes ; szds. = százados o = osztály

■ = Kereten kívüli osztályok

* = Külső Hírszerzés Osztálya Szarvas Pál vezetésével (közvetlen az I/1 Főosztály irányítása alatt, de FO hierarchiától elkülönítve) 1.ao: Jugoszlávia, 2. ao: Amerika, Anglia, Franciaország, Nyugat-Németország, 3. ao: Svájc, Törökország, Olaszország, Belgium, Izrael, 4. ao: a külügyminisztériumban folytatandó hálózati operatív tevékenység